

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ДКС Центр
Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

Державне управління: удосконалення та розвиток № 4, 2017

УДК 351.83

Н. О. Лиховід,

головний спеціаліст з внутрішнього аудиту

Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Центр післядипломної освіти

ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ ТА ЕФЕКТІВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Natalya Alekseevna Likhovid,

the main specialist in internal audit of the Main Territorial Department of Justice in the Dnipropetrovsk region,

Oles Honchar Dnipro National University, the Centre of Postgraduate Education

RESEARCH ON THE CONSEQUENCES AND EFFECTS OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

У статті автором досліджуються сучасні фактори, що впливають на державну міграційну політику, наслідки та ефекти міграційних процесів України.

The article is devoted to modern factors which have an affect on the state migration policy, consequences and effects of migration processes in Ukraine.

Ключові слова: *міграційна політика, міграція, трудова міграція, державне регулювання.*

Key words: *migration policy, migration, labor migration, state regulation.*

ВСТУП

З самого початку історії людства прагнення кращого життя було потужною рушійною силою для освоєння нових територій, асиміляції різних культур і народностей, заселення всього простору земної кулі. Вимагаючи прояви мужності, перевіряючи готовність приймаючих територій до інтеграції людських потоків, міграція не тільки відображала потреби суспільства та ступінь його задоволення станом світового устрою, але й виявляла основні недоліки системи світового устрою.

Сьогодні міжнародна міграція виступає важливим ресурсом розвитку приймаючих країн, країн транзиту та призначення. Пріоритетним завданням світового співтовариства є виявлення способів здобування з цього глобального явища максимально позитивних ефектів і зведення до мінімуму його негативних наслідків.

Сучасні практичні проблеми соціально-економічного розвитку у світі багато в чому обумовлені міграційними процесами. Вплив міграції на громадське життя завжди був суттєвим, однак приблизно до кінця ХХ століття міграційні процеси не мали такої самостійної основи, як сьогодні, не були сталими. На рубежі ХІХ – ХХ ст. руйнація традиційних інститутів суспільства здобула глобальних масштабів через різке прискорення соціально-економічних процесів індустріалізацією. Постійним супутником індустріального суспільства стала міграція. До початку ХХ ст. міграція найчастіше викликала та зупинялася владними розпорядженнями, була керованою, а головними формами міграції були завойовницькі походи (колонізація територій, работоргівля), що переміщували значні маси людей. Відсутність транспортних можливостей обмежувала самостійний міграційний рух людей у просторі. Географічне місце перебування людини майже завжди збігалось з певним соціальним простором, тому це явище мало враховувалося під час прийняття державних рішень.

Сучасна міграція за впливом на світовий соціально-економічний, соціокультурний і політичний простір порівнянна з “великим переселенням народів”. Однак на відміну від минулих історичних епох змінилася не тільки природа (нерівномірність поширення населення на планеті, різні природні й соціальні умови життя людей) і умови (можливості переміщення: швидкість, інтенсивність міграційних потоків) міграцій, але і її спрямованість – міграція набула доцентровий характер. Якщо традиційні міграційні потоки були завжди спрямовані від центру до периферії (ідея “завоювання”, “змішування”), то в індустріальну епоху напрямки міграцій діаметрально змінилися (переважає ідея “збирання”, “концентрування”).

На сьогоднішній спробі державного регулювання міграційних процесів не дають очікуваних результатів. Міграційні політики держав відзначаються уривчастістю управлінських дій, недостатністю як ресурсної так і законодавчої бази. На відміну від попередніх століть, сучасна міграція не піддається авторитарним формам впливу, вона вимагає створення системи управління у формі самостійного соціального інституту, здатного вирішувати нові завдання принципово новими способами. Це висуває нові вимоги до діяльності державних органів влади.

Ефективне регулювання міграційними процесами, створення передумов для залучення необхідного людського ресурсу та збереження наявного потенціалу в Україні є запорукою підвищення її конкурентоспроможності на світовому рівні та сталого економічного розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідження сучасних факторів, що впливають на державну міграційну політику; з'ясування її основних наслідків та ефектів; визначення напрямів удосконалення державного регулювання міграційними процесами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з умов розбудови правової держави на сучасному етапі є визначення напрямів її міграційної політики та вдосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини [1], як сказано, у доповіді Генерального секретаря ООН з міграції та розвитку “основний принцип міграційної політики полягає в тому, що кожна людина повинна мати можливість жити і бути успішною в рідній країні” [3]. Ціллю міграційної політики є зниження ризиків, що спричинені переміщенням населення, та регулювання міграційних процесів на користь національного розвитку. Для сучасного світу характерна глобалізація та наростання міграцій, що вимагає надання їм впорядкованого, безпечного та неконфліктного характеру.

Для України державне регулювання міграційних процесів є відносно новим явищем. Проблема полягає в необхідності розробки стратегії “розумної” перспективної міграційної політики. Оскільки міграційні процеси є досить вагомим фактором впливу на демографічну ситуацію, формування національного й регіональних ринків праці, то держава повинна чітко визначити свою міграційну політику, яка б дала змогу не тільки успішно вирішувати повсякденні проблеми міграції, а й впливати на її причини.

Питанням державного регулювання міграційних процесів присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Теоретичні основи державного впливу на міграційні процеси розробили М.Денисенко, В.Іонцев, В.Моїсеєнко, В.Переведенцев, О.Малиновська, І.Прибиткова, Т.Регент, Л.Рибаківський, Ю.Римаренко, О.Хомра, Б.Хорєв та ін. Їх наукові розробки охоплюють широкий спектр питань, але дослідження міграційної політики в Україні досі не має системного характеру.

Незважаючи на те, що останні роки міграційна політика України зазнала помітного розвитку, їй досі бракує чіткого, цілеспрямованого та комплексного механізму регулювання, на що є ряд причин: зростання нелегальної міграції та, як наслідок, злочинності; недосконалість нормативно-правової бази; необхідність значних коштів на створення та підтримання механізмів регулювання міграцій (для утримування пунктів тимчасового розселення, для видворення з країни, для будівництва і утримання інформаційної мережі тощо); соціальні протиріччя з питань міграції; зменшення населення України через демографічні та еміграційні процеси; значне підвищення рівня трудової міграції за кордон (особливо кваліфікованої робочої сили); внаслідок складного економічного становища та військового конфлікту на сході країни.

Для вирішення цих питань необхідний теоретичний перегляд сутності та причин міграцій, визначення взаємовпливу ситуації на ринку праці та процесу формування обсягів і напрямків міграційних переміщень, оптимізації міграційних потоків, корегування державної міграційної політики регіонів України в контексті пошуку дієвих регуляторних засобів.

У сучасному світі трудова сила перетворюється на найбільш дефіцитний фактор виробництва. Швидким ресурсом поповнення працездатного населення є міграція, що загострює конкуренцію між розвинутими державами за людськими ресурсами. Питання трудової міграції громадян України за кордон набуло загрозливих для економіки масштабів (на сьогодні це є найбільшим масовим видом переміщень населення [2]), і тому перехід до активної політики в сфері міграції в Україні має відбуватися невідкладно, як зазначено на офіційних ресурсах.

Міжнародна міграція населення, особливо її економічно обумовлені види і форми, виступає важливим ресурсом розвитку як для приймаючих мігрантів країн, так і для країн походження. Розглядаючи вплив міграційних потоків на соціально-економічну рівновагу країн, необхідно виділити два види міграції – трудову і вимушену. Трудова міграція є добровільною і мотивована бажанням індивідуума отримати більш високооплачувану роботу, поліпшити умови життя та соціальне становище. Вимушена міграція викликана військовими, політичними подіями, переслідуваннями на етнічній і релігійній основі, які змушують населення міняти місце проживання. Наявність того чи іншого виду міграції по-різному позначається на економіці країн походження і призначення.

Населення України постійно зменшується внаслідок демографічних, еміграційних процесів, а останнім часом і через військовий конфлікт на Сході країни. Так, зменшення населення внаслідок демографічних процесів (зменшення народжуваності, старіння) вважається цілком природним, і таким що притаманне розвиненим країнам світу, тоді як зменшення населення внаслідок еміграції вказує на сукупність несприятливих умов всередині країни, які виштовхують населення в міжнародні міграційні процеси.

Загалом в історії розвитку міграційних процесів України протягом ХХ-ХХІ століть можна виділити п'ять хвиль, які частково перетинаються.

Перша хвиля припала на кінець XIX – початок XX століття та була викликана економічними причинами – малоземеллям і перенаселенням. Тоді більше ніж 500 тисяч українців із теперішніх західних регіонів України та більш ніж два мільйони українців з російських губерній залишили батьківщину. Частина оселилася у Канаді, інша – у Сибіру.

Друга хвиля припала на період після 1918 року, коли з країни вийшли керівники центральної Ради і національних урядів, інші незгідні із новою владою та їх сім'ї, рятуючись від більшовиків.

Повторення історії відбулося після Другої світової війни (третя хвиля), коли по їх сліду вирушили діячі національного руху та їх сім'ї, рятуючись від НКВС.

Четверта хвиля еміграції припала на 1970-ті роки і стосувалася висилки дисидентів і масового виїзду євреїв в Ізраїль. До речі, таким шляхом країну покинули багато представників інтелігенції.

П'ята хвиля еміграції припала на 1990-і роки і продовжується по теперішній час. Її можна умовно поділити на два етапи:

– стабілізації зовнішньої трудової міграції та припинення човникової торгівлі – від початку XXI ст. до подій весни 2014 року;

– зростання масштабів зовнішньої трудової міграції та формування потоків вимушеної міграції – з весни 2014 року. Основні їх причини - як і сто років тому - економічні і соціальні.

Так, за попередніми даними Державної служби статистики України, кількість наявного населення України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) на початок 2017 року становила 42584,5 тис. осіб.

Табл. 1. Динаміка наявної чисельності населення України

№ з/п	Рік	Кількість наявного населення, тис. осіб						Кількість, тис. осіб		Природний прибуток/убуток
		всього	% до попереднього року	у тому числі		Співвідношення		народжених	померлих	
				міське	сільське	%	%			
1	1990	51 838,50	0	34869,2	16969,3	67,3	32,7	0	0	0
2	1991	51 944,40	0,2	35085,2	16859,2	67,5	32,5	657,2	629,6	27,6
3	1992	52 056,6	0,2	35296,9	16759,7	67,8	32,2	630,8	669,9	-39,1
4	2000	49 429,80	-1	33338,6	16091,2	67,4	32,6	389,2	739,2	-350
5	2010	45 962,90	-0,4	31 524,8	14 438,1	68,6	31,4	512,5	706,7	-194,2
6	2011	45 778,50	-0,4	31441,6	14336,9	68,7	31,3	497,7	698,2	-200,5
7	2012	45 633,60	-0,3	31380,9	14252,7	68,8	31,2	502,6	664,6	-162
8	2013	45 553,00	-0,2	31378,6	14174,4	68,9	31,1	520,7	663,1	-142,4
9	2014	45 426,20	-0,3*	31336,6	14089,6	69,0	31,0	503,7	662,4	-158,7
10	2015	42 759,70	-5,9*	29555,9	13203,8	69,1	30,9	411,8	594,8	-183
11	2016	42 584,5	-0,4*	29463,2	13121,3	69,2	30,8	397,0	583,6	-186,6

* _ без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь.

Отже, відповідно до офіційних даних Державної служби статистики України (далі – Держстат), протягом 1992-2016 років населення України зменшилося на 9472,1 тис. осіб, враховуючи природний убуток населення за цей період – 6164,2 тис. осіб, кількість населення на початок 1992 року (52056,6 тис. осіб) та на початок 2017 року (42584,5 тис. осіб) можна казати про відтік населення з України (через анексію АР Крим, часткову окупацію Луганської та Донецької областей, міграцію) близько 3132,7 тис. осіб.

Теоретичні дослідження міграційних процесів індустріального світу розпочалися ще в XIX ст., тоді ж, в 1885 році англійським вченим Е.Г. Равенштейном було сформульовано одинадцять міграційних законів, які він побудував, розглядаючи міграції у Великобританії та Північній Америці. Ці закони справедливі й сьогодні, що свідчить про їх об'єктивний характер, а отже і можливість впливу на їх перебіг. Саме тому на них базуються багато теорій в міграціології. Основними з них є наступні: найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані; чим крупніше територіальний центр, тим він більше приваблює для мігрантів; кожному міграційному потоку відповідає свій контрпотік; зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом; масштаби міграції зростають із розвитком промисловості й торгівлі, а також особливо з розвитком транспорту; економічні причини міграції є визначальними [5].

Не порушуються ці закони і в Україні: найпоширенішою формою зміни місця проживання громадян є внутрішньодержавні переїзди. Так, за даними Держстату, внутрішні переміщення приблизно в 10 разів переважають за обсягом зареєстровані випадки зовнішньої міграції. Більше половини усіх переїздів здійснюються всередині регіонів (між

містом і селом) і лише близько третини – між регіонами держави.

Відсутність належних умов працевлаштування в селі, разом з традиційною для сільської молоді навчальною міграцією, спричинили значні втрати молодого населення сіл (віком 15-19 років), інтенсивність вибуття якого в 3-4 рази вища, ніж сільського населення загалом. У зв'язку з вибуттям молоді прискорювалося старіння сільського населення, погіршувалися показники його природного відтворення.

У міжрегіональних міграціях основним приймачем є м. Київ та Київська область. У 2000-х роках приріст населення столиці за рахунок інших регіонів сягав понад 20,0 тис. осіб на рік. В умовах сучасної кризи міграційний приріст зменшився (14,4 тис. в 2014 році, 12,0 тис. в 2015 році), проте залишився найбільшим в Україні. Ці дані, однак, стосуються лише переселень, що фіксуються офіційно (за неофіційними даними цифри в рази більші), і не включають тимчасові переміщення, у т.ч. вимушені.

Перевага кількості прибулих з інших регіонів України над чисельністю вибулих спостерігалось також в Харківській та Одеській областях. Із зрозумілих причин індустріальні центри Сходу України втратили свою привабливість. Натомість звідти відбувався численний відтік населення. Проте в 2014-2016 роках втрачали населення за рахунок міграцій не лише охоплені війною регіони, а й Житомирська, Запорізька, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Чернігівська, Херсонська області.

Крім того, численною є участь населення у внутрішніх трудових міграціях, не пов'язаних із щоденним чи щотижневим поверненням до місця постійного проживання, для виконання сезонної, вахтової, а то й більш тривалої роботи в столиці та найбільших індустріальних центрах.

За даними, отриманими в ході дослідження, проведеного МОМ у 2014-2015 роках, чисельність внутрішніх трудових мігрантів в Україні перевищує 1,6 млн. і сягає 9% економічно активного населення. На теперішній час трудова міграція має негативну тенденцію щодо швидкого, майже геометричного зростання [4].

Одним із поштовхів до міжрегіональної міграції є отримання стабільного та гідного заробітку, з огляду на те, що протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція - доходи більшості верств населення не є достатніми для елементарного задоволення першочергових потреб. Лише за офіційною статистикою Держстату, нерівномірність середньомісячної зарплати у регіонах набула такого розриву, що навіть по завершенню 2015 року жоден із регіонів України не досяг рівня середньомісячної заробітної плати м. Києва за 2012 рік. Дослідження розміру цього показника у розрізі регіонів України засвідчило найвищі розміри в: місті Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій та Київській областях, а найнижчі в: у Тернопільській, Чернівецькій та Житомирській областях.

Зокрема, внаслідок анексії Росією АР Крим та втрати Україною контролю над частиною території Донецької та Луганської областей з'явилися великі потоки людей, які були змушені залишити місце свого постійного проживання і переселитись до інших регіонів України (в засобах масової інформації їх визначають як "вимушені переселенці", в офіційних документах – як "внутрішньо переміщені особи" (далі – ВПО).

Так, починаючи з 2014 року численні внутрішні переселення в Україні, що спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, носять вимушений характер. За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення ВПО, станом на 20 липня 2016 року з невідконтрольних Уряду територій до інших регіонів України переміщено понад 1029,6 тис. осіб, у т.ч. з Донецької і Луганської областей 1007,1 тис. осіб та АР Крим і міста Севастополь 22,5 тис. осіб.

Водночас за даними Міністерства соціальної політики України, яке здійснює реєстрацію ВПО, що є передумовою отримання соціальної підтримки, чисельність вимушених мігрантів більша і становила на липень 2016 року 1774,6 тис. осіб з Донбасу і Криму.

За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу про розміщення ВПО, найбільше з них розміщено у Луганській (275,0 тис. осіб), Харківській (191 тис. осіб), Донецькій (120 тис. осіб), Дніпропетровській (81,0 тис. осіб), Запорізькій (69,0 тис. осіб), Київській (51,0 тис. осіб) областях та найменше розселено у Тернопільській (2,5 тис. осіб), Чернівецькій (3,0 тис. осіб), Рівненській (3 тис. осіб), Закарпатській (4,0 тис. осіб), Івано-Франківській (4,0 тис. осіб) та Волинській (5,0 тис. осіб) областях.

Таким чином, більшість ВПО перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися до покинутих домівок. Водночас, за даними соціологів, близько третини ВПО орієнтується на постійне проживання в інших регіонах України.

Дослідження, проведене МОМ за підтримки уряду Японії, показало, що ВПО сприймаються в місцях їхнього нинішнього проживання здебільшого як додатковий ресурс розвитку. Місцеве населення бачить нові можливості у зв'язку з: підвищенням соціальної активності за рахунок прибулих активістів; відкриттям нового бізнесу і сильною мотивацією досягти успіху; запровадженням більш високих вимог до асортименту та якості товарів та послуг; заповненням не затребуваних місцевим населенням робочих місць, здешевленням внаслідок цього виробництва товарів [4].

Набуття громадянами України права на вільне пересування співпало у часі із глибокими структурними трансформаціями економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття.

Так, падіння реальної вартості гривні зумовило інтерес українців до працевлаштування за кордоном, адже зараз в регіонах нашої країни можна заробити в середньому лише 3780-5183 грн (139-191 доларів США станом на 01.01.2017). Тоді як, навіть офіційна мінімальна заробітна плата в Німеччині (на 01.01.2017 становить 1414,0 євро) і в Польщі (2000,0 злотих або 500,0 доларів США) виглядає досить привабливо порівняно з нашими доходами. Підсобний робітник, зайнятий у будівельній галузі, або домашній персонал у великих містах Росії (некваліфікований працівник) може розраховувати на 500-700 доларів США щомісячного доходу. А що стосується до кваліфікованих працівників то розміри оплати за їх працю варуються від 1000-1500 доларів США і вище (за неофіційними джерелами).

Висока заробітна платня і загальні економічні показники в країнах призначення є найсильнішими стимулами (факторами тяжіння) для міграції. Серед інших чинників, що спричинили трудову міграцію, можна відзначити такі: вищі стандарти життя, розвиток демократії, культурна та мовні подібності, соціальні мережі за кордоном.

Отже, після запровадження демократичних свобод, зокрема й свободи пересування, транскордонна рухливість населення України стрімко зростала передовсім за рахунок перетинів західного кордону. У 2013 році, тобто ще до анексії Криму та початку конфлікту на Сході України, вперше чисельність поїздок українців до Польщі перевищила кількість виїздів до Росії, яка традиційно найбільше відвідувалася громадянами України і з якою зберігався безвізовий режим (за даними Міграційної служби України).

З початком конфлікту відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, передовсім за рахунок виїздів до Росії: у 2014 році їх було майже на третину менше, ніж у 2013 році. Водночас, кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати (з 10,5 млн. осіб в 2014 році до 12,5 млн. осіб в 2015 році).

Також мобільності українців у напрямку ЄС сприяють угоди про малий прикордонний рух, укладені з Угорщиною в 2007 році, Польщею та Словаччиною в 2008 році, Румунією – в 2014 році. Завдяки ним громадяни, які проживають у прикордонній смузі, можуть без віз подорожувати до сусідніх держав, заглиблюючись на їх територію на відстань від 30 км (Польща) до 50 км (інші сусідні держави). Постійно зростає чисельність українців, які проживають на території Євросоюзу. У 2015 році їх нараховувалося 905,2 тис. осіб, що становило понад 6% іноземців із третіх країн на території ЄС. Найбільше українців проживали в Італії (238,0 тис. осіб), Польщі (336,0 тис. осіб), Німеччині (112,0 тис. осіб), Чеській Республіці (113,0 тис. осіб) та Іспанії (84,0 тис. осіб) [4].

Відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту МОМ у 2014-2015 рр., за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України, серед яких переважають чоловіки, найчисленнішими серед них є особи 30-44 років (понад 40%), більшість мігрантів походить із областей заходу країни, 41% мають середню або середню спеціальну освіту, 36% – вищу освіту [4], що в свою чергу свідчить про значний відтік кваліфікованих кадрів.

Враховуючи зазначене, мігранти сприяють зростанню економіки в приймаючих країнах, беручись за роботу, яка вимагає великого вкладу людських ресурсів і енергії, але вважається неprestижною в даному суспільстві, тим самим мігранти доповнюють місцеві трудові ресурси, а не конкурують з ними. Приймаючі країни не менш зацікавлені в притоці кваліфікованих фахівців серед мігрантів, які відіграють важливу роль у створенні комерційних підприємств і впровадженні інновацій, особливо в областях, пов'язаних з науково-технічним прогресом.

В останні роки основними країнами призначення працівників-мігрантів – Польща, Російська Федерація, Чеська Республіка та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України.

Під впливом воєнного конфлікту та глибокої економічної кризи еміграційні настрої населення зростають. Спробам вирішити життєві проблеми у спосіб працевлаштування за кордоном сприяє й набутий українцями досвід роботи за межами держави, потужні міграційні мережі, що сформувалися впродовж останніх десятиліть.

За даними дослідження МОМ, в структурі трудової міграції з України також відбуваються зміни, а саме: збільшується обсяг довгострокової міграції, крім того, до міграції вдається все більше молоді, жінок, мешканців міст, вихідців із північної, центральної та східної України.

Також в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції, зростає чисельність українських студентів. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS, у 2013/2014 навчальному році за кордоном навчалися вже 47,7 тис. громадян України. Найбільше з них у Польщі (15 тис. осіб), Німеччині (9 тис. осіб), Росії (6 тис. осіб), Канаді та, Чехії (по 2 тис. осіб).

Стале повернення та реінтеграція зазвичай вважаються останнім етапом процесу трудової міграції. З точки зору міграції та розвитку, а також перспектив управління міграцією, процес зворотної міграції вважається важливим, тому що він тісно пов'язаний з передачею накопиченого фінансового капіталу (накопичені заощадження), людського капіталу (досвід, навички, знання, ділова практика, ідеї, тощо), соціального капіталу (контакти, мережі). Наміри повернутися на батьківщину та фактична поведінка є критичними визначальними чинниками у процесі пояснення і прогнозу обсягу заощаджень, грошових переказів та інвестиційних тенденцій. Врешті решт вони впливають на рівень розвитку, який можливо посилити завдяки трудовій міграції.

Перебіг міграцій у довгостроковій перспективі залежить від розвитку ситуації в Україні. Якщо параметри соціально-економічного розвитку в Україні у довгостроковій перспективі не покращаться (залишаться на рівні 2014–2016 років), перехід тимчасової зовнішньої трудової міграції у безповоротну форму посиляться.

Таким чином, на сучасних умовах існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за межі країни і, відповідно, розробки ряду превентивних заходів у регулюванні міграційними процесами. Зрозуміло, що ця проблема носить комплексний, системний характер, тому її вирішення має базуватися на вдосконаленні соціально-економічної політики держави.

Чисельність населення України, що становила у 1992 році 52,0 млн. осіб, внаслідок негативних тенденцій природного відтворення скоротилося майже на 10,0 млн. осіб. У 2010-2016 роках природне скорочення становило в середньому понад 160,0 тис. на рік. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, якщо показники народжуваності, тривалості життя та міграції залишаться незмінними, то у 2050 році в Україні чисельність населення складатиме 32,0 млн. мешканців. Частка в населенні осіб старше 60 років, яка на теперішній час складає 52,8%, зросте у півтора рази.

Отже, в XXI ст., коли праця перетворюється на найбільш дефіцитний фактор виробництва, єдиним джерелом поповнення працездатного населення за умови демографічної кризи є міграція, конкуренція між розвинутими державами за людські ресурси загострюється, трудова міграція громадян України за кордон набула великих масштабів і є на сьогодні найбільш масовим видом переміщень населення [6; 7], і тому перехід до активної політики в сфері міграції в Україні має відбутися невідкладно.

Важливу роль мігранти відіграють і для зміцнення соціально-економічної структури України. Мирний політичний курс цих держав, забезпечення безпеки своїх громадян, верховенство права і наявність робочих місць – подібна обстановка в країні створить ситуацію, за якої люди мігрують за своїм особистим вибором. За рахунок міграційних коридорів уряди можуть налагоджувати зв'язки зі своїми громадянами та національними громадами за кордоном. Заохочення репатріації кваліфікованих емігрантів може сприяти ліквідації в їх країнах дефіциту кваліфікованих кадрів. Отже, через механізм міжнародної міграції відбувається перерозподіл ресурсів розвитку, без якого жодна країна не може обійтися.

Із вищенаведеної інформації виходить, що міграція має вплив майже на всі сфери діяльності суспільства, але найбільше – на демографічну і соціальну ситуацію, економічну сферу, ринки праці та фінансів.

Проте, в умовах негативного економічного стану України результати міграції населення України за кордон у пошуках роботи мають, також, і позитивні риси, це стосується приватних грошових переказів. Останні представляють собою дохід домашніх господарств, що надходить від інших домогосподарств з-за кордону, та пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення. Перекази можуть здійснюватись як за офіційними каналами – через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення, так і шляхом передачі наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому.

У структурі платіжного балансу з приватними грошовими переказами в значній мірі пов'язані дві статті: “оплата праці робітників” і “приватні трансферти” (за офіційними даними Національного банку України, далі – Нацбанку). Чиста оплата праці представляє собою частину заробітку членів родини за кордоном, яку вони передають домашньому господарству на територію своєї економіки. Приватні трансферти охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами – нерезидентами.

Так, за даними Нацбанку за 2011-2015 роки українськими заробітчанами перераховано в Україну грошових переказів на загальну суму 34 242 млн. дол. США (таблиця 2).

Таб. 2. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну

Млн.дол.США

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Надходження - усього	6177	5370	5862	7019	7526	8537	6489	5154	5425
з них:									
– через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252	3278	3293	2410	2006	2279
– через міжнародні платіжні системи*	2097	1825	2126	2804	3213	4084	3190	2135	2126
– неформальними каналами	805	713	777	963	1035	1160	889	1013	1020
у тому числі:									
1. Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)	3024	2855	3373	4022	4619	5652	4318	3452	3602
з неї:									
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	414	352	455	569	654	780	593	649	648
2. Приватні трансферти	3153	2515	2489	2997	2907	2885	2171	1702	1823
у тому числі:									
Грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року	2140	1643	1560	1890	1749	1531	1165	1016	1102
з них:									
– грошові кошти, що ввезені неформальними каналами	391	361	322	394	381	380	296	364	372
Інші приватні трансферти	1013	872	929	1107	1158	1354	1006	686	721
Довідково: обсяги грошових переказів у % до ВВП**	3,4	4,6	4,1	4,1	4,1	4,5	4,8	5,7	5,8

*без урахування переказів, що здійснюються на користь нерезидентів

** з 2010 року ВВП за методологією СНР-2008

Примітка: дані за 2014 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

З наведеної таблиці виходить, що протягом 2011-2013 років зберігалася позитивна тенденція до підвищення обсягів приватних грошових переказів в Україну, тоді як протягом 2014-2016 років ситуація змінилася в гіршу сторону. Так, у 2014 році зафіксовано від'ємне значення в розмірі 24 % (або на 2048,0 млн. доларів США від показника 2013 року). У 2015 році обсяги грошових переказів за рік зменшилися на 28 % у порівнянні з 2014 роком, у 2016 році ситуація дещо покращилася – обсяги зросли на 5,3% до попереднього року.

Загальними причинами зниження обсягів грошових переказів протягом 2014-2015 років: зменшення переказів до Донецької та Луганської областей (скоротилися вдвічі – на 0,5 млрд. доларів США); через анексію АР Крим дані щодо переказів у республіку в 2015-2016 році не обраховувалися; девальвація російського рубля на 72 % та інше.

Таб. 3. Обсяги приватних грошових переказів в Україну

Показники	млн.дол.США												
	2011		2012		2013		2014		2015		2016		
Країни надходження	млн. дол. США	у %	млн. дол. США	у %	млн. дол. США	у %	млн. дол. США	у %	млн. дол. США	у %	млн. дол. США	у %	у %
		до загального обсягу		до загального обсягу		до загального обсягу		до загального обсягу		до загального обсягу		до загального обсягу	
	6056,0	100,0	6491,0	100,0	7377,0	100,0	5600,0	100,0	4141,0	100,0	4405,0	100,0	106,4
у тому числі:													
Росія	1987,6	32,8	2350,3	36,2	2703,8	36,7	2015,2	36,0	1158,2	28,0	977,6	22,2	84,4
США	612,9	10,1	604,3	9,3	642,5	8,7	537,6	9,6	515,0	12,4	602,0	13,7	116,9
Німеччина	423,1	7,0	403,3	6,2	417,5	5,7	328,0	5,9	269,6	6,5	303,9	6,9	112,7
Великобританія	248,2	4,1	241,7	3,7	245,0	3,3	261,7	4,7	244,9	5,9	266,7	6,1	108,9
Кіпр	331,1	5,5	346,4	5,3	325,4	4,4	264,0	4,7	244,4	5,9	255,9	5,8	104,7

Основними країнами, з яких надходять найбільші грошові перекази протягом 2011-2016 років залишаються: Росія, США, Німеччина, Великобританія та Кіпр.

Таким чином, приватні грошові перекази в Україну не лише позитивно впливають на економіку України, але й сприяють розвитку ринку фінансових послуг в частині залучення й розвитку міжнародних платіжних систем.

Поряд з цим, тяжіння громадян України до пошуку роботи за кордоном негативно впливає на внутрішній ринок праці в Україні, який щороку втрачає висококваліфікованих фахівців.

Оскільки міграція населення є складним процесом, вона вимагає уваги різноманітних структур. Акценти робляться на розвиток багатостороннього співробітництва у цій сфері, адже все більше і більше країн втягуються в міграційну взаємозалежність. Якщо не проводити міграційну політику у взаємодії з громадськими та національними організаціями, засобами масової інформації та органами місцевого самоврядування, то завдання, які покладаються на міграцію, не зможуть реалізуватися успішно. Тому зараз для кожної країни важливо накопичувати знання про ефективну реалізацію такого ресурсу як міграція.

Для отримання фундаментальних знань в області міжнародної міграції та розробки вірних рекомендацій для міграційної політики необхідно проводити додаткові дослідження в наступних напрямках:

- 1) підвищення якості даних. Відсутність даних важливих характеристиках міграції, джерела збору статистичних даних у міністерствах і відомствах є різні, відсутня координація між міністерствами, майже відсутні дослідження з питань трудової міграції;
- 2) вивчення досвіду країн, які мають багаторічний досвід залучення трудових мігрантів (традиційно привабливі для іммігрантів);
- 3) вплив на ринок праці. Необхідно провести аналіз міграції кваліфікованої і некваліфікованої робочої сили, а також наслідків постійної і тимчасової міграції;
- 4) “витік умів”. Перед Україною (через низькі і середні доходи) гостро стоїть проблема еміграції висококваліфікованих працівників. Необхідно провести дослідження: за яких умов грошові перекази мігрантів і передача накопичених ними знань приносять нашій державі вигоду, а за яких ми втрачаємо людський капітал;
- 5) грошові перекази. В даний час зростає важливість питання щодо грошових переказів як джерела капіталу для країни, тому дослідження факторів, що визначають грошові потоки, і ефективних способів їх використання мають бути в пріоритеті;
- 6) доступ до систем соціального забезпечення та трансфертність соціальних виплат та прав на них;
- 7) соціальна і політична інтеграція, прийняття до громадянства та економічне становище мігрантів;
- 8) зв'язки з діаспорою;
- 9) вплив на економічний розвиток і зниження бідності в Україні.

Висновки

Виходячи з вищезазначеного та на підставі досвіду розвинутих країн для покращення державної міграційної політики України необхідне спрямування влади на: зменшення втрат населення країни через еміграцію шляхом забезпечення громадянам гідних умов на батьківщині; недопустимість створення для іммігрантів безпідставних пільг чи переваг, які б ставили їх у привілейоване становище порівняно з громадянами України, але недопущення будь-яких проявів дискримінації мігрантів; регулювання стихійних процесів міграції населення шляхом створення державних соціально-економічних та національно-культурних програм; протидія незаконній міграції і торгівлі людьми; захист інтересів українських емігрантів, розвиток тісних зв'язків із іноземними діаспорами; повернення працівників-мігрантів та етнічних українців шляхом створення привабливих умов для використання їх валютних заощаджень у підприємницькій діяльності на території України.

В процесі концептуалізації державного регулювання міграційних процесів виявлено, що перспективними можливостями розвитку є формування та запровадження сукупності методів міграційної політики в контексті загальної стратегії соціально-економічного розвитку України та підвищення її конкурентоспроможності у глобальній сфері застосування. Загальною метою запровадження сукупності методів міграційної політики в цілому є вдоволення освітньо-кваліфікаційної і демографічної потреби у людському потенціалі, його збереженні, збільшенні та ефективного використання для економічного зростання країни.

Список використаних джерел.

1. Про Концепцію Державної міграційної політики : Указ Президента України від 30.05.2011 р. № 622/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>.
2. Малиновська О.А. “Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України” /О. Малиновська/ – К. : НІСД, 2014. – 48 с.
3. Малиновська О. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку /О. Малиновська/ Аналітична доповідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/malinovska-79a87.pdf> – К.: НІСД, 2010. – 32 с.
4. Міграція як чинник розвитку в Україні, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
5. Simon J.L. “The economic consequences of immigration” /— P. 15–18. J.L. Simon. — N.Y., 1989.
6. Малиновська О.А. “Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України” / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2014. – 48 с.
7. Мірошніченко Т.С. Закономірності міжнародної міграції робочої сили в контексті програми безвізового режиму України з ЄС/Т.С. Мірошніченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 100–102.
8. Статистичні дані Державної міграційної служби України[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/statistichni-dani>
9. Статистична звітність Державної служби статистики України[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References.

1. President of Ukraine (2011), Decree " On the concept of State migration policy ", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011> (Accessed 05 April 2017).
2. Malinovskaya, E. A. (2014), *Mihratsijna polityka Yevropejs'koho Soiuzu: vyklyky ta uroky dlia Ukrainy* [Migration policies of the European Union: challenges and lessons for Ukraine], NISS, Kyiv, Ukraine.
3. Malinovskaya E. (2010), “Migration policy of Ukraine: state and prospects /A. Malinovskaya/ Analytical report”, available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/malinovska-79a87.pdf> (Accessed 05 April 2017).
4. IOM (2016), “Migration as a development factor in Ukraine”, available at: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf (Accessed 05 April 2017).
5. Simon, J. L. (1989), *The economic consequences of immigration*, NY, USA.
6. Malinovskaya, E. A. (2014), *Mihratsijna polityka Yevropejs'koho Soiuzu: vyklyky ta uroky dlia Ukrainy* [Migration policies of the European Union: challenges and lessons for Ukraine], NISS, Kyiv, Ukraine.
7. Miroshnichenko, T. (2014), “There. Patterns of international labour migration in the context of the program of visa-free regime of Ukraine with the EU”, *Scientific Bulletin of Kherson state University*, Vol. 6, no. 1, pp. 100-102.
8. State migration service of Ukraine (2017), “Statistics”, available at: <http://dmsu.gov.ua/statistichni-dani> (Accessed 05 April 2017).
9. State Statistics Service of Ukraine (2017), “Statistical reports”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 March 2017).

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017 р.

ТОВ "ДКС Центр"

Вропу